

مشروطه خواهان ایرانی در انگلستان

اقتباس و تلخیص:
دکتر کامبیز آل یاسین

بعد به آنان ملحق شد. افراد دیگری نیز به لندن رفت و آمد می‌کردند، و در اقدامات و فعالیت‌های بعدی این افراد مشارکت داشتند. فعالیت مشروطه‌خواهان ایرانی در انگلستان را تقی‌زاده در یادداشت‌هایش نوشته است و آن یادداشت‌ها اکثراً به همت ایرج افشار در تهران به بهترین وجهی، سابقه و لاحق‌ه‌ی این‌گونه کوشش‌ها و اقدامات مشروطه‌خواهان ایرانی در کشور انگلستان را ثبت و ضبط کرده است. تقی‌زاده از جمله نوشته است.

«ما در جراید انگلیس مخصوصاً روزنامه‌های **دیلی نیوز**^۱ و **دیلی کرونیکل**^۲ و **منچستر گاردین**^۳ Manchester Guardian که تا حدی آزادی‌طلب بودند، سعی در جلب افکار عمومی انگلستان می‌کردیم».^۴ «انتشار بیانیه‌ی در روزنامه‌ی **تایمز**^۵ از طرف مشروطه‌خواهان ایرانی مقیم اروپا از اقداماتی بود که با هدف معرفی جنبش مشروطه‌خواهی در ایران و افشای دخالت‌های دولت روسیه در امور داخلی ایران انجام شد. این بیانیه‌ی نسبتاً مطول، به امضای تقی‌زاده و معاضدالسلطنه نمایندگان مجلس شورای ملی ایران چاپ شد. در بیانیه‌ی مذکور، ابتدا اهم اختلافات محمدعلی‌شاه با مشروطه‌خواهان و سپس به توپ‌بستن مجلس، حبس، شکنجه، اعدام مشروطه‌خواهان و سکوت دولتی روس و انگلیس در برابر این اقدامات سبعانه‌ی محمدعلی‌شاه را توضیح داده آن‌گاه اقدامات و مصوبات مجلس و تأثیر مثبت این مصوبات بر اوضاع اقتصادی و اجتماعی ایران را تشریح کردند. نویسندگان بیانیه صراحتاً سفارت‌خانه‌های روسیه و انگلستان در ایران را محرکین محمدعلی‌شاه در بمباران مجلس قلمداد کردند. زیرا نمایندگان سیاسی این دو کشور، شاه قاجار را از اقدامات و نطق‌های نمایندگان مجلس و جلسات انجمن‌ها بی‌مناک کرده بودند. خصوصاً دولت روسیه در انهدام مجلس و برچیدن حکومت مشروطه دخالت به‌سزا داشت و دخالت این کشور را در امور داخلی ایران محکوم کردند.

«دولت روس بود که مشروطیت ما را به هم زد. که مثل حرارت آتش و روشنایی آفتاب این مطلب در ایران بدیهی‌ست». محمدعلی‌شاه در بیانیه‌ی مذکور، مجموعه‌ی «از فساد اخلاق که به هیچ زبان نمی‌شود آن را بیان کرد.» معرفی شده است.^۶ در خاتمه از «همسایگان ایران و مخصوصاً از دول حریّت دوست عالم» خواسته شد که گوشه‌ی چشمی به این گوشه‌ی آسیا داشته و از مداخله در امور داخلی ایران و معاونت محمدعلی‌شاه بپرهیزند. تا مشروطه‌خواهان به حق مشروع خود دست یابند.^۷

گذشته از مشروطه‌خواهانی که در لندن به سر می‌برند، بعضی از پاریس‌نشینان نیز با انگلیسی‌ها مراوداتی داشتند و اقامت در پاریس، خدشه‌ی در روابط این افراد با رجال و سیاستمداران انگلیسی به وجود نمی‌آورد. چون رجال و سیاسیون انگلیسی که علایقی در ایران داشتند، خود به پاریس رفته و به ملاقات و مذاکره با ایرانیان می‌پرداختند. پروفیسور ادوارد براون در نامه‌ی به علامه علی‌اکبر دهخدا اطلاع داده بود که لینچ^۸ در پاریس با سردار اسعد، ممتازالدوله و علاءالملک ملاقات کرده و خیلی خوشنود برگشته است، و کمال اعتماد بر یگانگی و یک‌دلی ایرانی‌های پاریس خصوصاً بختیاری‌ها دارد. و از وزارت امور خارجه این‌جا هم امید دارد که کم‌کم مطلب را می‌فهمند.^۹

□ نقش ایرانیان برون‌مرزی در رویدادهای مهم ایران در یکصدساله‌ی اخیر بسیار نمایان است، از جمله در انقلاب مشروطیت، در نجات آذربایجان، در ملی‌شدن نفت و سرانجام در پیروزی انقلاب ۱۳۵۷. مقاله‌ی حاضر تلخیصی و اقتباسی‌ست از نوشته‌ی ارزشمندی که در ایران شناخت به‌چاپ رسیده و کوشش‌ها و اقدامات مشروطه‌خواهان ایرانی در انگلستان را بررسی می‌نماید.

در انگلستان، بین مشروطه‌خواهان ایرانی از یک سوی و مخالفان اتحاد انگلستان و روسیه و اعطای امتیاز به دولت روسیه در ایران، افغانستان و تبت (معاهده‌ی ۱۹۰۷ م.) که سیاست سردار دگری، (وزیر امور خارجه‌ی وقت انگلستان) بود، از سوی دیگر اتحاد نظر وجود داشت. از این نظر، پشتیبانی از جنبش مشروطه‌خواهی در ایران، و محکوم کردن مداخلات دولت روسیه در امور داخلی ایران در جراید انگلستان، محصول این اتحاد نظر یا اشتراک منافع بود.

پروفیسور ادوارد براون یکی از مخالفان مداخله‌های توسعه طلبانه‌ی دولت روسیه در ایران، با داعیه‌ی دوستداری فرهنگ ایران، سید حسن تقی‌زاده از رهبران قدر اول مشروطیت، دعوت به عمل آورده تا وی به لندن برود و در آن‌جا برای اعاده‌ی مشروطه در ایران پس از بمباران مجلس به دست قزاقان روس تلاش کند.

در پاسخ به این دعوت، تقی‌زاده به اتفاق محمدعلی‌خان تربیت، بلادرنگ به انگلستان رفتند، معاضدالسلطنه نیز کمی

اما مشروطه‌خواهانی که در لندن به سر می‌برند، روابط نزدیک و عمیق‌تری با رجال و سیاسیون انگلیسی داشتند. خصوصاً تشکیل «کمیته‌ی ایران» مناسبات بین مشروطه‌خواهان ایرانی و بعضی از نمایندگان پارلمانی انگلستان را تسهیل و تسریع می‌کرد. در پارلمان انگلستان، عده‌یی از نمایندگان که با سیاست‌های دولت انگلستان در قبال اوضاع سیاسی ایران از سال ۱۹۰۷م به بعد و اتفاق و اتحاد با روسیه مخالف بودند،^{۱۰} کمیته‌یی به نام «کمیته‌ی ایران»^{۱۱} به وجود آوردند. مخالفت با مداخله‌های دولت روسیه در ایران، و در واقع حفظ منافع تجار و سرمایه‌داران انگلیسی در ایران، هدف اصلی این کمیته بود. در خارج از پارلمان نیز کمیته‌یی با همان اسم با عضویت بعضی از نمایندگان پارلمان و رجال انگلیسی و تقی‌زاده و معاضدالسلطنه تأسیس شد. براون که خود از اعضای کمیته‌ی ایران بود، در مورد تأسیس آن، چنین نوشته است:

«تشکیل کمیته‌ای در انگلستان در (۳۰ اکتبر ۱۹۰۸م) مدیون اشتیاق و دل‌سوزی مستقیم تقی‌زاده و همکاری معاضدالسلطنه که در ماه سپتامبر وارد لندن شده بودند، بوده است.»^{۱۲}

ادوارد براون در نامه‌یی ترکیب اعضای «کمیته‌ی عمومی» از برای مدافعه از حقوق ایرانیان» که همان کمیته‌ی ایران است را چنین گزارش کرده است:

«ریاست کمیته به عهده‌ی لردلیمینگتون^{۱۳} Lord Lamington است. مستر لینچ یکی از اعضای پارلمان، شحنة (ناظم، مدیر) مجلس و نایب او براون و سرگریتن^{۱۴} Sir Greetton صاحب اداره‌ی منچسترگاردین، سکرتر (منشی) کمیته^{۱۵} است.»

همکاری تقی‌زاده و معاضدالسلطنه با اعضای انگلیسی «کمیته‌ی ایران» موجب اتحاد بین مشروطه‌خواهان ایرانی و سیاسیون و رجال مخالف وزیر امور خارجه‌ی انگلستان شد. البته هر دو گروه، متفق‌القول بودند که دولت روسیه در ایران به مداخله‌های تجاوزکارانه و توسعه‌طلبانه می‌پردازد. اما طرز تلقی هر یک از این گروه‌ها نسبت به این مداخله‌های تجاوزکارانه و انگیزه‌ی مخالفت با آن، متفاوت بود. کنفرانس‌هایی در لندن و کمبریج درباره‌ی مسائل ایران به اهتمام براون و دوستانش برگزار می‌شد. تقی‌زاده و دوستانش نیز غالباً به این کنفرانس‌ها دعوت می‌شدند. در این مجامع، تقی‌زاده درباره‌ی جنبش مشروطه‌خواهی در ایران سخنرانی می‌کرد. از جمله، در انجمن آسیای مرکزی^{۱۶} که عده‌یی از سیاسیون انگلیس، وکلای مجلس ملی، لردها، روزنامه‌نویس‌ها و... بودند.^{۱۷} تقی‌زاده درباره‌ی جنبش مشروطه‌خواهی در ایران و وقایع جاری ایران نطقی ایراد کرد و به سوالات شرکت‌کنندگان پاسخ داد. هرچند معاضدالسلطنه احتمالاً در این کنفرانس‌ها سخنرانی نمی‌کرد، اما نوشتن مقالاتی در مطبوعات انگلستان برای اثبات حقانیت مبارزات مشروطه‌خواهان، مرهون هم‌فکری و همکاری همه‌ی مشروطه‌خواهان ایرانی ساکن لندن بود. معاضدالسلطنه در لندن، پاریس و سوئیس در رفت و آمد بود، دوست و همکار اصلی او در مبارزات، میرزا علی‌اکبرخان دهخدا بود. دهخدا با اقامت معاضدالسلطنه در انگلستان و همکاری وی با براون و تقی‌زاده موافق نبود، به‌طوری‌که از مفاد یکی از نامه‌های دهخدا به

معاضدالسلطنه پیداست، او عدم رضایتش را در این نامه چندین مرتبه به اطلاع معاضدالسلطنه رسانده بود، در این نامه نیز ناخشنودیش را از ادامه‌ی همکاری معاضدالسلطنه با براون و تقی‌زاده، موکداً ابراز می‌کند:

«باز مجدداً عرض می‌کنم، که در انگلیس ماندن و تابع اوامر زید و عمرو شدن معنی‌اش توسعه دادن اداره‌ی خود پسندهاست (منظورش تقی‌زاده است). آتش مسیو براون را هم پیش از این خاموش بکنید، و ایران را هم بیش از این‌ها رسوا نفرمایید. براون هرچه باید بکند، خودش پیش‌تر می‌کرد. و بعد از این هم خواهد کرد.»^{۱۸}

فعال‌ترین فرد از مشروطه‌خواهان ساکن لندن، سیدحسن تقی‌زاده بود. حتا می‌توان ادعا کرد، وی فعال‌ترین فرد در بین همه‌ی مشروطه‌خواهانی بود که در خارج از کشور فعالیت داشتند. توجه به تعداد و محتوای نامه‌هایی که از نقاط مختلف توسط اشخاص متعدد به او نوشته شده است، نیز همین مطلب را تأیید می‌کند.

خلاصه‌ی کلام این است که همان‌طور که در انقلاب بهمن ۱۳۵۷ انقلابیون برون‌مرزی (بویژه آیت‌الله خمینی و روحانیون همراه ایشان و نیز اشخاص غیر مصمم ایرانی مقیم اروپا از جمله کسانی مانند: دکتر ابراهیم یزدی، دکتر مصطفی چمران، صادق قطب‌زاده، ابوالحسن بنی‌صدر، صادق طباطبایی و غیرهم) بسیار مؤثر بودند، در بازگرداندن مشروطیت به ایران هم، ایرانیان مقیم خارج مؤثر واقع شدند. مثلاً سردار اسعد از پاریس به قصد راندن محمدعلی‌شاه به ایران آمد و یا آن‌که آخوند ملامحمدکاظم خراسانی پس از صادر کردن فتوای جهاد علیه محمدعلی‌شاه از نجف به سوی ایران حرکت کرد و گویا مخالفانش از ترس، او را در بین راه مسموم کردند که به ایران نیاید. امروز هم نیروهای ایرانی خارج از کشور- مخصوصاً از نظر ثروت و تأثیرگذاری در سیاست‌های کشورهای محل اقامت خود که در آن‌جا حق رأی دارند- می‌توانند در سیاست داخلی تأثیرگذار باشند. اما چون این مقاله در پاسخ فراخوان ماهنامه‌ی حافظ درباره‌ی مشروطیت تقدیم می‌شود، از بررسی این مسأله‌ی حیاتی در این‌جا صرف‌نظر شد.

پی‌نوشت‌ها

- ۱- Daily News. ۲- Daily Cronicle. ۳- Manchester Guardian.
- ۴- تقی‌زاده، سیدحسن. ۵- تقی‌زاده، سیدحسن. ۶- **اوراق تازه‌یاب مشروطیت** ...، ص ۱۱۷. ۷- **اوراق تازه‌یاب مشروطیت** و...، ص ۱۲۰-۱۱۹. ۸- H.F.B.Lynch از نمایندگان پارلمانی انگلستان و از مدیران شرکت برادران لینچ، شرکت لینچ امتیاز کشتیرانی در کاروان را داشت و به بازرگانی در بوشهر، خرمشهر، آبادان و سراسر جنوب ایران مشغول بود. در اواخر دوره‌ی قاجاریه نیز امتیاز تأسیس جاده‌ی اهواز به اصفهان که از بختیاری می‌گذشت را کسب کرد. از این رو، مناسبات خوبی با بختیاری‌ها داشتند. ۹- اسنادی از فعالیت‌های آزادی‌خواهان ایران در ... سند شماره‌ی ۱۰۰، ص ۲۰۲. ۱۰- این سیاست‌های دولت انگلستان، از نتایج معاهده‌ی ۱۹۰۷ بین دولت‌های انگلستان و روسیه بود. ۱۱- Persia Committee.
- ۱۲- براون، **انقلاب ایران**، ص ۲۸۷. ۱۳- Lord Lamington. ۱۴- Sir Greetton. ۱۵- اسنادی از فعالیت‌های آزادی‌خواهان ایران در ... سند شماره ۹۷، ۱۹۶. ۱۶- Central Asian Society. ۱۷- تقی‌زاده، **زندگانی طوفانی**، ص ۱۰۳. ۱۸- اسنادی از فعالیت‌های آزادی‌خواهان ایران در ... سند شماره‌ی ۲۶، ص ۵۸.